

**SLAVENSKA FRAZEOLOGIJA
I PRAGMATIKA**

**СЛАВЯНСКАЯ ФРАЗЕОЛОГИЯ
И ПРАГМАТИКА**

NAKLADNIK
KNJIGRA d.o.o.
Jabukovac 15
10000 Zagreb, Hrvatska
e-mail: knjigra@knjigra.hr

ZA NAKLADNIKA
Verica Zorić

UREDNIČE
Željka Fink Arsovski
Anita Hrnjak

RECENZENTI
Erika Kržišnik, Sveučilište u Ljubljani
Valerij M. Mokienko, Sveučilište u Sankt-Peterburgu

KOREKTURA
Željka Fink Arsovski
Anita Hrnjak
Slavomira Ribarova
Ivana Vidović Bolt
Tetyana Fuderer

SLOG, PRIJELOM I VANJSKA OPREMA
Ana Pojatina

TISAK
Tiskara Zelina d.d.
Sveti Ivan Zelina, Hrvatska

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 654254

ISBN 978-953-7421-02-1

Copyright © autori članaka i KNJIGRA d.o.o., Zagreb, 2007.

Svi su članci tiskani u autorskoj redakciji.

Sva prava pridržana. Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, fotokopirati ni na bilo koji način reproducirati bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

Tiskanje ovog zbornika pomogli su:

Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
Projekt *Hrvatska frazeologija* Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske
Projekt *Kontrastivno proučavanje ruskoga i hrvatskog jezika* Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Znanstveni skup *Slavenska frazeologija i pragmatika* organizirali su Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Komisija za slavensku frazeologiju Međunarodnog slavističkog komiteta.

PREDGOVOR

Komisija za slavensku frazeologiju pri Međunarodnom slavističkom komitetu osnovana je u Zagrebu 1978. godine. Od tada se frazeološke konferencije održavaju gotovo svake godine postavši svojevrsnom rujanskom tradicijom. Prošle je godine takav znanstveni skup prvi put organiziran u Hrvatskoj, na otoku Rabu, u gradu Rabu i trajao je od 17. do 19. rujna. Na prekrasnom se hrvatskom otoku skupilo stotinjak sudionika iz 16 zemalja: Rusije, Ukrajine, Bugarske, Makedonije, Srbije, Crne Gore, Slovenije, Poljske, Češke, Slovačke, Mađarske, Austrije, Njemačke, Danske, SAD-a i, naravno, Hrvatske.

Zbornik *Slavenska frazeologija i pragmatika* sadrži radove nastale na temelju referata s prošlogodišnjeg znanstvenog skupa. Autori članaka su, s jedne strane, već renomirani slavisti-frazeolozi, a s druge, mlađi slavisti koji u frazeologiji čine svoje prve korake.

Članci se mogu podijeliti na nekoliko tematskih cjelina: analiza frazema s različitih aspekata, frazemi u tekstu, frazemi u kontekstu kulture, frazeografija i korpusna lingvistika, paremiologija i aforistika, dijalektalna frazeologija. Budući da se tema znanstvenog skupa odnosila na dvije lingvističke discipline, većina članaka na neki način povezuje frazeološki i pragmatički aspekt analize. Članci su pisani na devet slavenskih jezika: hrvatskom, slovenskom, makedonskom, bugarskom, ukrajinskom, ruskom, poljskom, češkom, slovačkom.

Zbornik *Slavenska frazeologija i pragmatika* posvećen je začetnicima hrvatske frazeologije i frazeografije, prof. dr. sc. Antici Menac i prof. dr. sc. Josipu Matešiću, koji su sedamdesetih godina prošloga stoljeća pokrenuli hrvatski frazeološki korač. Živjeli su i djelovali u različitim dijelovima Europe, u Zagrebu i u Mannheimu, gdje su i osnovali svoje frazeološke škole. Ove godine slavimo njihove obljetnice – 85. rođendan prof. dr. sc. Antice Menac i 80. rođendan prof. dr. sc. Josipa Matešića. Zahvaljujemo im na svemu što su dosad učinili za hrvatsku i slavensku frazeologiju i frazeografiju, ali i za druga područja kojima su se bavili. Svi se mi frazeolozi nadamo se da ćemo i ubuduće imati priliku čitati njihove radove i listati njihove rječnike.

Sretno, dragi naši slavljenci!

Željka Fink
 Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
 Zagreb, Hrvatska

Tata od formata i konobar do jaja

Uvod

U hrvatskom se jeziku u posljednje vrijeme događaju prilične promjene na frazeološkoj razini. Neki frazemi odlaze u pasivni sloj, što znači da ih mlađe generacije sve manje i rjeđe upotrebljavaju¹ (npr. *s oka s boka* u značenju 'na bilo koji način, ne birajući sredstva'; *čuvati (ostaviti) za sjeme* koga, što – 'bez potrebe čuvati što, spremati nepotrebne stvari, zanemariti koga, što'; *živo srebro* – 'nemirno (živahno) dijete'). Osim spomenute pojave može se govoriti i o dvama oblicima, uvjetno rečeno, generacijskog raslojavanja u upotrebi nekih frazema. Jedan se slučaj takvog generacijskog raslojavanja temelji na obliku frazema, točnije rečeno, na izboru jedne od mogućih varijanata. To se može ilustrirati na frazemu *dok (prije nego <što>) kažeš keks (britva)* u značenju 'brzo, odmah, u najkraće vrijeme, velikom brzinom'. Mlađa generacija znatno aktivnije rabi imeničku varijantu *keks*, a srednja i starija – komponentu *britva*. Nastavi li se ova tendencija, frazemski oblik s imeničkom komponentom *britva* prijeći će u pasivni fond i na taj će se način izgubiti njihov varijantni status. S druge se strane jedna podvrsta generacijskog raslojavanja primjećuje i na semantičkom planu. Tako se frazem *imati tri čiste* upotrebljava u značenju 'biti odvažan (hrabar), imati smjelosti za što, usuditi se reći (učiniti) što', pri čemu valja napomenuti da se on češće pojavljuje u negiranom obliku *nemati tri čiste* ('biti kukavica, nemati hrabrosti (smjelosti) za što'). I upravo taj negirani oblik u novije vrijeme dobiva dva nova značenja, tj. mladi ga, osim u već spomenutom, rabe i u sljedećim značenjima: '1. biti glup (neinteligentan), ne biti pri zdravoj pameti; 2. ništa ne znati o čemu, nemati pojma o čemu' dok se srednja i starija generacija zadržavaju na rječnički registriranom, starijem značenju frazema.

Istovremeno se frazeološki fond hrvatskoga jezika proširuje. Može se govoriti o nekoliko načina nastajanja novih frazema. Oni, u prvom redu, nastaju posuđivanjem iz drugih jezika. Ponekad se preuzima frazem u neadaptiranom obliku (npr. *off the record* 'neslužbeno'), a ponekad neka potpuno adaptirana posuđenica postaje njegovom sastavnicom. To može biti anglicizam (npr. *biti u bedu* 'biti neraspoložen (loše volje)',

¹ Na pitanje znaju li neke od frazema koji, čini se, odlaze u pasivni fond, predstavnici mlađe generacije često odgovaraju da znaju njihovo značenje, ali da ih aktivno ne upotrebljavaju. Ponekad dodaju da su ih čuli od svojih roditelja ili od nekog drugog iz srednje ili starije generacije izvornih govornika hrvatskoga jezika.

pasti/padati u bed 'pasti/padati u očaj, oneraspoložiti se'), talijanizam (npr. *biti u diru* '1. kružiti, vladati; 2. biti popularan (moderan); 3. biti u pokretu), grecizam (npr. *biti u korni* '1. biti neraspoložen (loše volje); 2. biti u lošem (nesređenom) stanju'), posuđenica iz španjolskog, odnosno portugalskog (npr. *biti u banani* '1. biti neraspoložen (loše volje); 2. biti nezadovoljavajući (loš)') itd. Drugačija je situacija kad se hrvatski izraz djelomično prevodi na strani jezik radi postizanja posebnog efekta. Tako je od izraza *ne možeš vjerovati*, odnosno *da ne povjeruješ* prevođenjem glagola *vjerovati*, *povjerovati* na engleski jezik (*believe*) i namjernim iskrivljavanjem njegova oblika nastala replika *nemreš (nemoš) bilivit*, a potvrđeni su i oblici *nemreš (nemoš) bolivit*, *nemreš (nemoš) bulivit*. Novi frazemi nastaju, dakako, i s hrvatskim sastavnicama, npr. *do bola* 'odličan, izvrstan'.

U ovom će se radu analizirati relativno novi hrvatski frazemi *od formata* i *do jaja*. Jedan od njih ima imeničku sastavnicu stranoga podrijetla, dok drugi uključuje hrvatsku imeničku sastavnicu. Pokazat će se njihove značenjske sličnosti i razlike, razlike na stilskoj razini, mogućnosti vezivanja uz različite kolokate i uvrštavanje u kontekst.

Frazem od formata

Od formata je, znači, jedan od novijih frazema, pri čemu se u općim jednojezičnim rječnicima hrvatskoga jezika pojavljuje u obliku *čovjek od formata*. U Aničevu se Rječniku definira kao 'onaj koji je osobitih sposobnosti', a u rječniku u redakciji J. Šonje 'osobito sposoban čovjek'. Oblik frazema u tim rječnicima sugerira da se on može upotrebljavati samo u navedenom obliku, tj. da se prijedložno-padežni oblik *od formata* odnosi isključivo na imenicu *čovjek*. Za razliku od toga u *Hrvatskom frazeološkom rječniku* frazem se navodi u obliku fonetske riječi *od formata*, a imenica *čovjek* navodi se samo kao jedan od mogućih kolokata. Na taj način dobivamo dvije informacije: (1) frazem se odnosi na osobe, (2) imenica *čovjek* nije jedini mogući kolokat. Značenje se određuje na sljedeći način: 'osobitih kvaliteta, iznimnih sposobnosti', iz čega je jasno da je frazem pridjevski prema kategorijalnom značenju. U *Frazeološkom rječniku hrvatskoga ili srpskog jezika* Josipa Matešića frazem se ne navodi², ali je uključen u *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik* u redakciji Josipa Matešića u obliku *od formata* s njemačkim ekvivalentom *von Format*.

Frazemi sa strukturom prijedlog *od* + imenica u genitivu (kojima u rječnicima često prethodi imenička komponenta sa značenjem osobe muškoga spola) uklapaju se u model tipa <čovjek> od akcije, <čovjek> od načela, <čovjek (momak)> od oka, <čovjek> od pera, <čovjek> od riječi itd. koji ukazuju na neku pozitivnu osobinu čovjeka. Izuzetkom bi se mogao smatrati frazem *čovjek od tri knjige* kojim se osobi pripisuje ne baš pozitivna osobina³.

Frazem *od formata* u kontekstu se, dakako, ne odnosi isključivo na imenicu *čovjek*, nego i na neke druge imenice (npr. *muškarac*, imenice koje ukazuju na profesiju), ali i na one koje označavaju osobe ženskoga spola. U svim navedenim slučajevima *od formata* ima atributnu funkciju. S druge pak strane, taj se frazem u kontekstu može upotrebljavati i s glagolom *biti* kao imenski dio predikata, ali je ta funkcija znatno rjeđa u upotrebi.

² U obliku *od formata* nije ni mogao biti uključen jer taj rječnik ne sadrži frazeme-fonetske riječi.

³ Navedene frazeme treba razlikovati od jedinica identične strukture, u kojima prijedlog *od* i imenica u genitivu označavaju tvar, odnosno materijal od kojeg je što načinjeno: <čovjek> od kamena, <čovjek> od krvi i mesa itd. Iako i oni imaju značenje neke osobine, semantički im je talog potpuno drugačiji.

Pogledajmo u kojim se kontekstima susreće frazem *od formata*, s kakvim se kolokatima upotrebljava i radi li se doista uvijek o pozitivnim osobinama.

Analizirani materijal pokazuje da se frazem *od formata* češće odnosi na osobu muškoga, nego na osobu ženskoga spola. Kolokati su, u prvom redu, imenice vrlo uopćena značenja:

*Bio je, dakle, čovjek od formata, bio je osoba, i to osoba do kraja.*⁴

U vremenu u kojem živimo čini se da je sve manje ljudi od formata, spremnih svjedočiti i živjeti svoje ideale.

Vladi Gotovcu, istaknutom i cijenjenom pjesniku, esejistu, intelektualcu od formata...

Nadalje, frazem se vrlo često odnosi na imenice sa značenjem različitih profesija, pri čemu treba naglasiti da se gotovo uvijek radi o, uvjetno rečeno, cijenjenijim, prestižnim, poželjnim strukama, funkcijama, umjetničkim zvanjima (npr. glumac, redatelj, umjetnik, pisac, pjesnik, humorist, glazbenik, novinar, producent, arhitekt, odvjetnik, trener, menadžer, političar):

Sonet je od davnine izazov za pjesnike od formata...

S piscima od formata stvari se moraju dogovarati dosta unaprijed.

...iskusni holivudski producent od formata...

...a moj partner Juan Pablo Medina je osoba i glumac od formata...

...dok joj je don Branko, duhovnik od formata, osvjetlao obraz...

Arhitekt od formata Štraus jedan je od najvažnijih bosanskohercegovačkih arhitekata drugo polovice dvadesetog stoljeća.

Još nijedan (...) političar od formata nije smogao hrabrosti jasno izraziti ispriku...

Trener od formata. Neumoran i uspješan.

Nema potvrđenih primjera s, uvjetno rečeno, niže rangiranim profesijama, npr. zemljoradnik, težak, stočar, kovinotokar, stolar. Nađen je, doduše, kuhar, ali zna se da su dobri kuhari oduvijek bili vrlo cijenjeni:

Mediterska tradicija, posebice talijanska, razvila je još jedan vrlo osobit sastojak od grožđa za kuhare od formata...

Spomenuto je već da se osobe ženskoga spola znatno rjeđe kvalificiraju analiziranim frazemom.

Franka Perković redateljica je od formata.

*Tehnožena – mama od formata*⁵.

U dosad navedenim primjerima vidljivo je da frazem *od formata* ima lagano uzvišeni stilski predznak (na mjestima gotovo knjiški). Moguće je, međutim, potvrditi i kontekst u kojem se on upotrebljava s dozom ironije:

4 Svi su primjeri uzimani s pretraživača Google (www.google.com).

5 Vjerojatno nastalo pod utjecajem filma *Tata od formata*.

Da su to bili hackeri od formata kakvi su po svojim «uspjesima» poznati diljem svijeta, oni bi ciljano odabrali neki poznati sajt...

Organiziramo (...) super spektakli svjetskih omiljenih glazbenika od formata, svaki ima puna dva retka ispisane kajdanke.

Zanimljivo bi bilo čuti kako to da se dosad, kao feministice od formata, nisu prošetale izbjegličkim logorima...

U dijelu se pak primjera frazem *od formata* odnosi na negativno konotirane imenice što i cijelom kontekstu daje negativan i/ili ironičan ton, a frazem svojim stilom i konotacijom odudara od ostalog dijela teksta:

...iako je svima poznato da nisam baš neki kockar od formata.

Prevarantica od formata

...lopov i kriminalac od formata...

Ti si stvarno budala od formata.

U rijetkim se slučajevima analizirani frazem upotrebljava u kontekstu davanja karakteristike kakvom predmetu. Takvi se primjeri mogu smatrati frazeološkom igrom:

...znao se zalomiti i poneki punokrvni ratni film od formata.

...pokazuje da su Toyotini stručnjaci željeli napraviti automobil 'od formata'.

Stem je, kako i dolikuje tabloidu od formata, cijelu priču nastojao pretresti do dna...

Sprinter – transportersko vozilo od formata.

Frazem do jaja

Frazem *do jaja* također se nedavno počeo rabiti u hrvatskom jeziku. Zabilježen je jedino u *Rječniku hrvatskoga žargona* iz 2001. godine. Vrlo je ekspresivan, s jasnom seksualnom podlogom. Dio je slanga, jako je frekventan u govoru mladih, ali je u posljednje vrijeme počeo prodirati i u druge slojeve jezika. Nedavno je na hrvatskoj državnoj televiziji prikazivana reklama za Helf bombone uz popratni tekst *Bomboni do jaja* što je bilo popraćeno i slikom bombona u džepu vrlo uskih hlača. Isti se tekst reklame mogao vidjeti i na jumbo plakatima. Istini za volju, reklama se na HTV-u prilično brzo prestala prikazivati, a jumbo plakati su skinuti.

Za razliku od prethodno analiziranog frazema *od formata*, koji se realizira isključivo kao pridjevski, frazem *do jaja* može u zavisnosti od uključenosti u kontekst imati i pridjevsko i priložno kategorijalno značenje. U slučajevima u kojima se upotrebljava kao pridjevski ima značenje 'izvrstan, odličan, izuzetan, vrlo kvalitetan', a u rečenici može imati predikatnu i atributnu funkciju:

Do jaja vam je rubrika.

...pjesme su do jaja...

Grad je do jaja, ljeto je nezamislivo bez mjesec dana provedenih u njemu...

...tekma je bila do jaja.

Ekipa je bila do jaja.

Ej, mama, kupio sam super tenisice. Do jaja sul

...romantika do jaja uz svijeće i cvijeće.

Sad imam komp do jaja, imam grijanje. Uredila sam si ured za 5.

Iz primjera je vidljivo da se frazem u većini slučajeva odnosi na predmete ili apstraktne pojmove, pa, iako se mogu naći neki semantički elementi koji se potvrđuju i u frazemu *od formata*, njihova je međusobna zamjena gotovo nezamisliva zbog potpuno različitog stilskog registra i usmjerenosti na živo, odnosno neživo. Primjeri s frazomom *od formata* potvrđuju njegovu znatno češću atributnu funkciju od predikatne, dok je s potonjim frazomom situacija suprotna.

Frazem *do jaja* može se direktno odnositi i na glagol, u tom slučaju dobiva priložnu kategorijalno značenje 'izvrsno, odlično, izuzetno, vrlo kvalitetno', a u rečenici se upotrebljava u funkciji priložne oznake načina:

Sve je fino uređeno, ljudi se zabavljaju do jaja.

Jedino mi je drago zbog nje ... ona se zabavila do jaja.

Isti se frazem u kontekstu pojavljuje i u značenju mjere, stupnja i količine, pa mu je tada značenje 'u većoj ili velikoj mjeri (stupnju), jako' i odnosi se na pridjeve, glagolske pridjeve i glagole:

...živčan do jaja.

...ne stoga što joj je namjera šokirati, već stoga što je iskrena 'do jaja'.

Volim golotinju na moru i zato što mi je kupanje bez opterećujuće kostimografije ugodno do jaja.

On je političar potrošen do jaja, suhoparan i iscijeđen kao limun.

Slijedilo je tuširanje pod do jaja mrlzim tušem...

Bilo je ok, ali dosadno do jaja.

Jesam li ja jedini kojeg Harold Perrineau u toj seriji živcira do jaja?

Zaključak

Na temelju izloženog materijala možemo zaključiti da se oba analizirana frazema realiziraju u pridjevskom kategorijalnom obliku, a samo frazem *do jaja* ima i priložni oblik. Nadalje, oba mogu ostvarivati atributnu i predikatnu funkciju, a frazem *do jaja* pojavljuje se u kontekstu i u funkciji dviju vrsta priložnih oznaka. Sa stanovišta stila dva su analizirana frazema vrlo različita: *od formata* se može smatrati stilski neutralnim, ali i dijelom visokoga stila (ovisno o kontekstu u kojem se realizira), dok je *do jaja*, čini se, istovremeno vulgarizam i žargonizam. Vulgarizmom ga čini semantički talog, koji je, bez obzira na potpunu desemantizaciju, još uvijek snažno seksualno konotiran. Žargonizam se spominje u kontekstu toga frazema zbog njegova podrijetla. On je, kao što je već rečeno, nastao u žargonu, ali se sve više širi i mogli bismo reći da tendira prema razgovornom stilu. Iako imaju značenjskih podudarnosti (uzme li se u obzir samo

prvo značenje frazema *do jaja*) kad je riječ o kvalitativnom određenju neke osobe ili predmeta, rijetki su slučajevi u kojima će ta dva frazema biti međusobno zamjenjiva i to upravo zbog različitosti njihova stila, te jarko izražene konotacije i ekspresivnoga značenja.

I na kraju, vratimo se naslovu članka u kojem su iskorištena dva naslova filma. 1999. godine snimljen je film *Big Daddy*⁶ naslov kojega je u Hrvatskoj preveden kao *Tata od formata*, a 2005. film *Waiting*⁷ – preveden kao *Konobar do jaja*. U oba se slučaja radi o komedijama, a pri prevođenju naslova na hrvatski jezik upotrijebljeni su frazemi. U prvom je naslovu frazem *od formata* poslužio ujedno za stvaranje rime, a budući da se, kao što smo vidjeli na primjerima, on rijetko veže uz imenice tipa *tata*, postignuta je i doza humora bazirana na nesuglasju razgovornoga oblika *tata* i stilske vrijednosti frazema *od formata*. Kod drugog je naslova situacija upravo obrnuta. Upotrijebljena je imenica sa značenjem profesije i frazem *do jaja* pri čemu je sam frazem očito bio zadužen za privlačenje pozornosti. Kod nekih je izazvao šok, kod nekih smijeh, odobravanje i divljenje zbog, recimo tako, hrabrosti u izražavanju, ali, čini se da je u oba slučaja postigao svoj željeni cilj, a to je da film, barem zbog naslova, bude zapažen.

LITERATURA

- Anić, Vladimir (2003). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Matešić, Josip (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Matešić, Josip (ur.) (1988). *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, München: Verlag Otto Sagner.
- Menac, Antica, Fink, Željka (2002). *Nove pojave u frazeologiji hrvatskoga jezika*. U: Michail Aleksiejenko, Walerij Mokijenko, Harry Walter (ur.). *Stowo. Tekst. Czas VI*. Szczecin – Greifswald: Komisja frazeologii słowiańskiej Międzynarodowego komitetu slawistów, Uniwersytet Szczeciński, Instytut filologii słowiańskiej, Ernst-Moritz-Arndt-Universität w Greifswaldzie, Instytut slawistyki, 303-308.
- Menac, Antica, Fink Arsovski, Željka, Venturin, Radomir (2003). *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Sabljak, Tomislav (2001). *Rječnik hrvatskoga žargona*. Zagreb: V. B. Z.
- Šonje, Jure (ur.) (2000). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.

Summary

Big Daddy and Waiting

The paper deals with new Croatian idioms *od formata* and *do jaja*. Their usage and meaning were analysed in various contexts.

The idioms were used in movie titles translated into Croatian (*Big Daddy – Tata od formata*; *Waiting – Konobar do jaja*).

Key words: phraseology, Croatian, idiom *od formata*, idiom *do jaja*

Ključne riječi: frazeologija, hrvatski jezik, frazem *od formata*, frazem *do jaja*

6 Režija: Dennis Dugan

7 Režija i scenarij: Rob McKittrick

